

HAMZA-NÂME CİLTLERİNDE OLAĞANÜSTÜLÜK MOTİFİ (53. CİLDİ ÖRNEĞİ)

EXTRAORDINARY MOTIF IN HAMZA-NAME VOLUMES (EXAMPLE OF VOLUME 53)

Dr. Meryem ATEŞ

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı,
meryemates98@gmail.com

Uşak / Türkiye

ORCID: 0000-0003-3077-2012

Doç. Dr. Selcen ÇİFCİ

Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, selcen73@gmail.com

Uşak / Türkiye

ORCID: 0000-0003-2563-5574

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Hamza-nâmelerdeki olağanüstülük motiflerini belirlemektir. Çalışma 53. cilt ile sınırlandırılmıştır. Hamza-nâmeler, Hz. Hamza'nın şehit edilmesinden sonra Araplar arasında onun kahramanlıklarının anlatıldığı olayların destanlaştırılmasıyla oluşmuştur. Eser, ilerleyen yıllarda Arap edebiyatından Fars edebiyatına taşınmış ve olağanüstü olayların da eklenmesiyle menâkıbnâme özelliğinden uzaklaşmıştır. Fars edebiyatı aracılığıyla Türk edebiyatına geçmiş ve Türkler arasında oldukça rağbet görmüştür. Eski Anadolu Türkçesi dönemini de kapsayan destan döneminden halk hikâyeciliğine geçiş döneminde yazıya aktarıldığı düşünülmektedir. Sözlü bir gelenekten gelen bu eser sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır.

Hamza-nâmedeki olağanüstülük motifleri belirlenirken, Thompson'un "Halk Edebiyatı Motif İndeksi"nde yer alan olağanüstülük maddesi ölçütleri kullanılmıştır. Thompson'ın "Halk Edebiyatı Motif İndeksi", halk hikâyeleri, mitler ve efsanelerde bulunan motiflerin kapsamlı bir kataloğudur. Bu indeks, çeşitli motifleri sınıflandırmak için standart bir sistem sunar ve araştırmacılara farklı hikâyeler ve kültürel bağlamlar arasında doğaüstü öğeleri karşılaştırma ve analiz etme imkânı sağlar.

Çalışma sonucunda Hamza-nâme 53. ciltte çok sayıda olağanüstülüğe ulaşılmıştır. En dikkat çekeni olağanüstü insanlardır. Bununla birlikte özgün eserler için önemli bir yere sahiptir. Metinde geçen bu olağanüstülükler edebiyat, tiyatro, müze vb. şekilde kültürel alanlardan ulusa ve hatta dünyaya taşınıp önemli bir veri kaynağı oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Hamza-nâme, Hamzavî, olağanüstülük, olağanüstü olaylar.

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the motifs of phenomenality in Hamza-nâmes. The study is limited to volume 53. Hamza-nâmes, after the martyrdom of Hz. Hamza, were formed by the epicisation of the events describing his heroism among the Arabs. In the following years, the work moved from Arabic literature to Persian literature and moved away from the menâkıbnâme feature with the addition of extraordinary events. It was transferred to Turkish literature through Persian literature and became very popular among Turks. It is thought to have been transcribed during the transition period from the epic period, including the Old Anatolian Turkish period, to folk storytelling. This work, which comes from an oral tradition, is written in a simple and understandable language.

While determining the extraordinary motifs in Hamza-nâmed, the criteria of the extraordinary item in Thompson's "Folk Literature Motif Index" were used. Thompson's "Motif Index of Folk Literature" is a comprehensive catalogue of motifs found in folk tales, myths and legends. This index provides a standard system for classifying various motifs and enables researchers to compare and analyse supernatural elements across different stories and cultural contexts.

As a result of the study, a large number of supernatural elements were found in Hamza-nâme volume 53. The most striking one is the supernatural people. However, it has an important place for original works. These phenomena in the text are carried from cultural fields such as literature, theatre, museum, etc. to the nation and even to the world and constitute an important source of data.

Keywords: Hamza-nâme, Hamzavî, marvels, extraordinary events.

1. Giriş

Hz. Hamza'nın şehit olmasından kısa bir süre sonra Arap edebiyatında onun cesaretini, yiğitliğini ve yaptığı savaşları konu edinen kıssalar ortaya çıkmıştır. Bu kıssalar, kısa süre içerisinde şifâhî Arap hikâyecilerinin belli başlı konularını teşkil etmiş ve yaygınlık kazanmıştır (Albayrak, 1997: 501). Fars edebiyatına geçiş yaptıktan sonra Hamza-nâmeler'in sayısı artmıştır. Bu İranî etki zamanla Hz. Hamza'nın menkıbevi kişiliği ile iç içe geçmiş, bu hikâyeler de Hz. Hamza'ya isnat edilmiştir.

Hamzanâmeler, Anadolu'da yaşayan Müslümanlara İslamiyet'i öğretmek amacıyla ilk defa 14. yüzyılda Ahmedî'nin kardeşi olan Hamzavî tarafından kaleme alınmıştır (Artun, 2011: 114-115). Ancak çalıştığımız ciltte Hamzavî ismine rastlanmamıştır.

Hamzanâmeler, İslam Peygamberinin hayatını anlatan "Siyer" tarzı eserlerden doğan Menâkıbnâme türü eserlerin Anadolu'da yayılmasındaki ilk basamağı teşkil ederler (Güzel, 2009, 84; İsen, 2007, 556). Ayrıca Hamzanâmeler, Anadolu sahasındaki İslamî destan kahramanlıklarının konu edinildiği ilk eserlerdir (İsen, 2007: 556). Arap edebiyatında doğan Hamzanâmeler, İran sahasında daha da genişlemiş Anadolu sahasında da dinî bir hüviyet kazanmıştır (Artun, 2011: 115).

Anadolu'daki Hamzanâmeler, genellikle İran menşeli olup İslamî ideoloji ve fantastik unsurların yoğunlukta olduğu hikâyelerdir (Köprülü, 1980: 344). Gerçeklikle ilgileri azdır ve daha çok tarihî olayların efsanevi bir şekle bürünmesinden meydana gelmiştir (Artun, 2011: 115). Bunun yanında Hamza-nâmeler tamamı mensur şekilde yazılmış, dili sade metinlerdir. Ciltler halinde bulunan bu eserler halka hitap eder. Hamza-nâmeler, sözlü geleneğin yapısal formları kullanılarak oluşturulmuştur. Bundan dolayı geniş halk kitleleri tarafından sevilip benimsenmiştir. Çünkü halkın alışık olduğu anlatım tarzına uygundur.

Türkiye'de 72 cildi bulunan Hamza-nâmelerin (Yelten, 2013: 153) 53. cildi çalışma konumuzun metnini teşkil etmektedir. Hamza-nâme'nin elli üçüncü cildinin üç nüshasını tespit ettik. Bunlardan ilki Hamza-nâme (53. cilt), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Nu: 1110, 220 varak, 1142 (1726). Hamza-nâme (53. cilt), İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Ef. Kitapları, Nu: 104, 225 varak, 1268 (1852). Çalışma konumuzun metnini teşkil eden üçüncü nüsha ise Hamza-nâmelerin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesinde kayıtlı bulunan 53. cildir.

2. Hamza-nâme 53. Cildi Olağanüstülük Motifleri

Motif çalışmalarında ilk akla gelen isim olan Stith Thompson, “Folktale (Halk Masalı)” adlı eserinde motifin bir masaldaki en küçük unsur olduğunu, bu unsurun gelenekte sürekli bir var oluş gücüne sahip olduğunu, bu gücün de görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmaktan geçtiğini söyler. Thompson, halk anlatılarında ortaya çıkma şekillerine göre motifleri üç grupta olarak ortaya koyar: *Birinci grupta* yer alanlar; “Tanrılar, olağanüstü hayvanlar, cadılar, devler ve periler gibi şahane yaratıklar ve hatta gözde olan en küçük çocuk veya hain üvey anne gibi gelenek tarafından bilinen insan karakterlerini de içine alan masalların aktörleridir. *İkinci grupta* ise bir hareketin arkasındaki büyülü objeler, olağanüstü görenekler, acaip inanmalar ve benzeri gibi unsurlar; *üçüncü grupta* ise; tek tek olaylar yer alır (Akt. Ekici, 1998: 25-35).”

Ali Berat Alptekin, motifin olmazsa olmazı olarak olağanüstülüğü sayar: “Halk nesrinde motif olabilmesi için olağanüstülüğün olması gerekmektedir. Bu olağanüstülük kahramanda, olayda, zamanda ve mekânda kısacası nesirdeki her türlü olayda karşımıza çıkabilir (Alptekin, 2005: 289)”. Thompson, “Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend (Folklor, Mitoloji ve Efsane Sözlüğü)” adlı sözlükte Folktale’deki sözlerine ilaveten motiflerin çok basit kavramlardan oluştuğunu, şahane dünyaları içine aldığı ve motifte büyüün her zaman güçlü olduğunu iddia eder. Thompson, söz konusu yazıda büyüü “Görülmemiş fiziki meydana gelişler ve oluşlar olarak açıklayıp olağanüstülük ile eş tutar.” (Akt. Ekici, 1998: 25-35)

53. ciltte bu motiflerin olağanüstü kişi ve yaratıklar etrafında geliştiğini görmekteyiz. Bu motifleri Thompson’ın eseri “Halk Edebiyatı Motif İndeksi” adlı eserinin F. olağanüstülük maddesi¹ bağlamında inceleyeceğiz.

3. Olağanüstü İnsanlar

Hamza-nâme ciltlerinde halk edebiyatı ürünü olması etkisiyle çok sayıda motif bulunmaktadır. Bu motifler arasında olağanüstü insanlar kapsamında değerlendirilebilecek kişiler eserde, Ak sakallı pir/ Hızır, Hz. Hamza’nın kızı Karış Banu, Âd’ın annesi Şemse Cadı ve Gevher Melek’in peri olan kardeşi Melike Peri karşımıza çıkmaktadır.

Derviş, Hızır ya da pir gibi kişiler, atalar kültürünü temsil eden yardımcı ve koruyucu ruh sembolüdür (Aydoğan, 2006: 41). Eserde Hızır karşımıza ak sakallı bir pir olarak çıkar. Bedi’ zor durumda kalınca Hızır aniden belirir ve ona yardım eder. Yine eserde Hz. Hamza’nın duaları sonucu aniden ortaya çıkar ve Kavleğin’in kopmuş olan elini yerine koyup dualar eder, üfürür ve mucizevi bir şekilde iyileştirir. Hz. Hamza, Ömer ve Kantus savaş sonrası bir kale görür ve girer orada Hızır ile karşılaşır. Hızır onlara billur gürzden bahseder. Ancak onunla Âd’ı yok edebileceklerini söyler. Eserde Hızır yol gösterici ve yardımcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmalarda karı ve cadı olağanüstü varlıklar arasında al ruhu ile ilişkilendirilmiş varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Karı üreme ve verimliliğin sembolü olarak çocuk sahibi olmak isteyenlere yardımcı olur. Tezat olarak karının çocukları kaçırap yediği de söylenir.

Samsun Yöresi’nde derlenmiş bir halk inancında da Alkarısı’nın küpe bindiği bilgisi mevcuttur ve bu yönüyle Türk masallarındaki cadı tasvirini akla getirmektedir (Şişman, 1994: 118). Eserde Âd’ın annesi bir cadıdır. Şemse cadı küpüyle seyahat eder. Hz. Hamza’nın karşısına yer alır ve ona çeşitli hilelere yapıp tuzaklar kurar.

Sarpkaya, peri tasavvurunu, bazı farklılıklarla dünyadaki hemen hemen bütün mitolojilerde bulunan ve farklı ortamlarda bulunup benzer özellikler sergileyen bir demon olarak açıklar. Genellikle dışı olarak tasavvur edilen perilerin demonlar içerisinde özel bir durumu da iyi, kötü veya bazen iyi bazen kötü özellikler sergileyen bir varlık türü olmasıdır. (Sarpkaya, 2014: 92).

Eserde Peri olarak anılan kişi Gevher Melek’in süt kardeşi olan Melike Peridir. Gevher Melek’e zor zamanlarında yakıp kendisine ulaşabilmesi için üç saç telini vermiştir.

¹ <http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/>, Erişim Tarihi: 11.07.2023

Hızır Hamza'nın kızı Karış Banu da Ömer Ayyar zor durumdayken, onun duası ve yakarışları sonucu aniden ona yardım etmek üzere ortaya çıkar. Bu yönüyle Karış Banu da olağanüstü özellikler sergilemektedir. Olağanüstü insan ve yaratıkların metinde geçtiği olağanüstülük şekilleri alt başlık halinde, eserde geçtiği yer ile birlikte verilmiştir.

3. 1. Ak Sakallı Pir/Hızır

F30. Inhabitant of upper world visits earth / Üst dünya sakinleri dünyayı ziyaret eder

(+)F. 36. Hızır Dünyayı Ziyaret eder / Hızır visits the world

(+)F. 36. 1. Hızır Kahramana Yardım İçin Dünyayı ziyaret eder / Hızır visits the world to help the hero

Hamza ve 'Âd bir saraydaki kuyuda ak sakallı bir pir olduğunu görürler ve onun Hz. Hızır olduğunu anlarlar.

(15a/03) ve kanşus sürüp bir 'ālī serāya gelüp kapusından içeri girüp gördiler bir şey' yok bir kuyu var andan çıkup deryā kenārına vāki' olmuş hamza gördi bir gemi тұrur içinde bir pīr ak şakal sīnede bir hōş nazar idüp gördi kendi üstādī hāzret-i hıızır 'alīmü's-selāmdır...

Bedi' ve Hz. Hızır'ın bir yolculuğu sırasında Bedi', Hz. Hızır'ı takip edip bir zincir üzerinden yürür.

(15b/03) ol gemiye koyup gitdiler kıtı yaydan ok çıkar gibi gidüp fi'l-hāl bir cezīreye geldiler gemiden taşra çıkup bir peşte üzre geldiler hamza gördi bir şahrā içre bir kubbeye yapmışlar etrafı hādek köprü yerine bir zencīr çekmişler hāzret-i hıızır ol zencīriñ üzerine çıkıdı eyitdi ya hamza sen de cānbāz gibi nīzeni terāzū idüp ardumca gel qorqma didi hamza da öyle idüp hıızır'ın ardınca gidüp kapusına geldiler...

Bedi' yaralandığında Mutahhir Bağban onu bulup tedavi eder ve Lika askerlerinden saklar. Saklandığı sırada Hz. Hızır gelip yaralarını iyileştirir.

(95a/13) mutahhir bāğbān bedi' i zīr zemīne katup ol gün yanına uğramadı bedi' gördi gelür gider yok cānı şıķılıp yüzün yerlere sürüp niyāza başladı ol demde hıızır 'aleyhi's-selām nümāyān olup oğlum elem çekme her cefāniñ bir şafāsı olur (95b/01) sen de bahter'i fetḥ edüp zulmet-i küfri bertaraf idersin ama ne-çün güher melek bānū'ya elem çeküp hātırına dokunursun ol seni agāh eyledi sen ise gurūr ile düşmenden gāfil olursun böyle gerekmez işte gör hem bu kadar müslümānlar arada telef oldu sen de bu kadar zahmet çekdiñ gurūr iyü ma'nā degildir diyüp naşihat idüp zahmın eliyle şığayup şıḥhat buldı...

Bedi' Erhubebābād'a giderken yolda Hz. Hızır ile karşılaşır.

(105a/10) yürümek cānına geçdi işte bu elem ile giderken şehre yakın gelince gördi qarşudan beri bir pīr zuhūr eyledi ...lları kır bir rahşa süvār olmuş birin yedegine almış server nazar idüp gördi hāzret-i hıızır'dır segirdip elin öpdi hāzret-i hıızır buyurdılar ki oğlum sen gene bunda(burada) bir zālimi katl idüp nece mazlūmı elinden hālāş itseñ gerekdir işte bu rahşa hangi (105b/01) pula dirsem deperler emri haqqıyla saña getürdim arkasında çok gazālar idesin hele şimdi var ol la'ini helāk eyle didi cenk libāsı behrām'ın yanında idi anı da bile getürmişdi virdi...

Hızır'ın Bedi'i fetih için yönlendirmesi.

(108a/04) naşıl vilāyet vardır anlar da eyitdiler server bunda yakın şehir-i sāmīyye vardır bir menzil yerdir didiler zīrā hāzret-i hıızır bedi'e tenbih itmişdi ki ersāmīyye şehrine var ki saña bu diyārda fetḥ-i fütūḥ ol yerdendir dimişdi...

Kavlenğin'in kesilmiş bileğini alıp yerine koyar ve kesik el Hz. Hızır'ın dualarıyla düzelir.

(139a/12) şabāḥ olunca niyāz idüp göz yaşın dökdi şabāḥ yeri ağarırken hāzret-i hıızır nümāyān olur işte ol kāvlenğin'in kesilmiş elin alup yerine kodı du'alar idüp üzerine üfürüp ağzı yarın sürince bütün oldu ba'de hāzret-i hıızır hamza'ya vedā' idüp gitdi kāvlenğin hamza'nın ayağın (139b/01) düşüp haqqā şükürler eyledi...

Metnimizde Hızır isim olarak on iki yerde geçmektedir. Hz. Hızır'ın olaylara konu olduğu ve motif oluşturabilecek altı yer ise yukarıdaki gibidir. Bu motiflerde Hz. Hızır karışımıza kahramana yardımcı ve yol gösterici olarak çıkmaktadır.

3. 2. Karış Banu

F660. Remarkable skill / Olağanüstü beceri

(+)F679.10. The woman who helps as a result of prayer and supplication / Dua ve niyaz sonucu ortaya çıkan yardımcı kadın

Hz. Hamza'nın kızı Karış, dua ve niyaz sonucu ortaya çıkar bu sebeple Hz. Hızır'a benzer bir özellik göstermektedir. Kadın olması, aniden ortaya yardım amaçlı çıkması peri özelliği olarak da kabul edilebilir.

'Ömer 'Ayyār zor durumdayken dua ve niyazının sonucunda aniden ortaya Karış Bânû çıkar.

(17a/09) ardınca gelürdi 'ömer 'ayyār aşağı bakıp gördi ƙal'anıñ bir ƙarafı şudur hemân getürüp kendüsin şuya atdı elinde ağır gürz şuya dalup gene çıkdı lekin gürz-ile şuyı söküp çıkamadı 'acı ƙaldı gürzi bıraksa bir vaqıt ola gene bula bırakmasa kendi helāk oluyor ol demde hemân yüzün haƙƙ dergāhına tutup niyāz idince nāgāh biri zuhūr eyledi lekin 'ömer 'ayyār bilemeyüp düşmen şanup havf eyledi meger hamza'nıñ kızı (17b/01) ƙarış bānū idi...

Karış Banu metinde 5 yerde geçmektedir, olağanüstülük motifi oluşturan hikaye olarak ise bir yerde karşımıza çıkar.

3. 3. Ömer Ayyar

F660. Remarkable skill / Olağanüstü beceri

(+)F679.10. Man foretells with the metal ring on his body / Adam üzerinde bulunan metal halka ile gaipen haber verir

Ömer Ayyar üzerinden çıkardığı metal halkanın bakır olmasından Kantus'un gerçekten iman etmediğini anlar. Yine aynı şekilde metal halkanın altın olmasından ise onun gerçekten iman ettiğini anlar.

(10b/05) dilediler lekin ƙantus ƙarşu varup eyitdi ben müslümān oldum sizler de oluñ zīrā ebu serveriñ dīni haƙdır didikde anlar da cümle imāna geldiler ama ƙantus meger dīl ucıyla müslümān olmuşdı 'ayyār-ı cihān eyninden bir halka çıkardı ki ƙulağına geçüre bakır çıkdı 'ömer 'ayyār eyitdi server bu herif imāna gelmemiş hemân öldür gitsin yoħsa mekre bir zararın görürsün...

(13a/07) ƙıyma dilāver baña zīrā haƙā itdim ƙalbime şeytān vesvese virdi şimdi bildim ki ol Liƙā da ašlā taşarruf yoğimiş seniñ dīniñ haƙdır diyüp cāniyle imāna geldi 'ömer da gene el eynine itdikde bir altun halka çıkdı ha işte şimdi gerçekden imāne gelmiş didi andan tekrār 'askerin islāma da'vet eyledi gelen geldi gelmeyen ƙatl olundu...

Eserde bakır ve altın halkaya birer kez rastlanır. Bu da motife hikaye olabilecek şekildedir.

3. 4. İrmizad Nakkaş

F660. Remarkable skill / Olağanüstü beceri

F674. Skillful painter/ Yetenekli ressam

Gevher Melek'in rüyasında görüp aşık olduğu kişiyi resmettirip Hz. Hamza askerlerinin arasından bulmak üzere gönderdiği ayyar İrmizd ayyardır. Gevher Melek bu yolla Bedi'üz-zaman'a ulaşır.

(27a/02) ey sultān-ı 'ayyārān ben bende liƙā'nıñ 'askeriyle geldim üstād naƙƙāşım haƙā geçen gün elçilige gene ben geldim idi lekin murādım benim budır ki icāzetin ile cümle evlād-ı şāhibƙıran'ın taşvīrlerin yazup diyār-ı bāhter'e getürüp 'aşıklarına şatam elime biraz aƙçe gire işte sizden bunu ricāya geldim...

Motife konu olacak şekilde bir kez geçmektedir.

3. 5. Şemse Cadi

F200. Fairies (elves) / Periler (elfler)

F253. Extraordinary powers of fairies / Perilerin Olağanüstü Güçleri

F360. Malevolent or destructive fairies (= pixies) / Kötü niyetli veya yıkıcı periler (pixies)

F380. Defeating or ridding oneself of fairies / Perileri yenmek veya onlardan kurtulmak

Âd'ın annesi Şemse cadıdır. Şemse cadı bir küpe binip yedi başlı ejderha bineği ile seyahat eder. Bu özelliği cadı olması yanında alkarısı özelliği taşıdığını da gösterir. (13b/06) hamza ne tırırsun didiler kıntus ile kınturus çoban imāna geldiği haber virdiler anası cāzū eyitdi oğul sen otur şafānda ol bunda anı eceli getürdi diyüp on iki halifeleriyle birer küpe bindiler şemse cāzū kendüsi bir yedi başlu ejdere süvār olup kal'adan taşra çıktılar... Eserde Şemse cadıdan beş yerde bahsedilmektedir. Bunlardan ikisi motife hikaye olacak şekildedir. Diğeri için bkz. Kuş.

3. 6. Melike Peri

F200--F399. *Fairies and elves / Periler ve elfler*

F200. *Fairies (elves) / Periler (elfler)*

F340. *Gifts from fairies / Perilerden hediyeler*

F341.1. *Fairies give three gifts / Periler üç hediye verir*

Hamza-nāme 53. ciltte bulunan Gevher Melek'in peri olan kardeşi Melike peri, iyi özellik sergileyen olağanüstü bir varlıktır. Gevher Melek'e zor zamanlarında yakıp kendisine ulaşabilmesi için üç saç telini vermiştir.

(126b/16) süt kırındaşım vardır melike perī dirler işte ol başa zülfi telinden iki üç dāne kılı (127a/01) virmişdir vaqt-i hācetde birin yak ben her kanda isem gelürim didi işte anı da'vet idüp getürdeyim didikde server kâ'il oldı bānū da ol kılı yakup ol demde bānū çıkageldi bedi' i bilüp elin öpdü bizler bu serveriñ vaşfın işitdik perī-zādıñ şartların bozup bānū'yı almışdır didi...

Melike peri eserde iki yerde geçmektedir. Bunlardan sadece biri motife hikaye olabilecek özelliktedir.

4. Olağanüstü Yaratıklar

Eserde geçen olağanüstü özelliklere sahip bir takım yaratık diyebileceğimiz dev, şeytan, ejderhadan da bahsedilir. Yıldırım, dev sözcüğün "cin, cinlerin bir türü ve şeytan" anlamlarında da kullanıldığını ve cin ve şeytan gibi ateşten yaratıldığını söyler. Siyah renkli, çirkin ve kötü görümlü olan devler hilekardırlar. Besmele, demir ve Kur'an ayetlerinden korkup kaçtıkları da mitik tasavvurlarda yer almaktadır (Yıldırım, 2008: 249-252). Eserde kötü ruhları kaçıran genellikle ism-i azam duasıdır.

"Çok uzun ve çok iri, çok güçlü ve çok korkunç mitolojik varlıklar" şeklinde tanımlanan devler, hemen hemen bütün mitolojik sistemlerde tanrıların karşısında yer alırlar ve kötüdürler. Dev sözcüğü Zerdüşt dininde kötü ruh karşılığı olarak kullanılan "div (Darvand)" sözcüğünden gelmektedir. Türk inançlarında devler, bir dudağı yerde bir dudağı gökte olan kocaman varlıklar olarak tasavvur edilirler (Hançerlioğlu, 2013).

Beydili, dev için "Türk halklarının sözlü kültürlerinde, Hint-Avrupa halklarının inanç sisteminde geniş yer tutan, sihirli destanlarda üç, yedi veya kırk başlı ve kocaman olarak betimlenen mitolojik karakterlerden biri" tanımlamasını yapar. Beydili'ne göredev, Türk sözlü kültür ürünlerinde "Ateşin Sahibi" olarak yer almaktadır. Türkiye'den derlenen anlatmalarda bazen cinin karşılığı olarak da yer alır. (Beydili, 2005: 168-170)

Ejderha, Türk destan, efsane, masal, menkıbe ve hikâyelerinde sıklıkla rastlanan efsanevi mitolojik varlıklardan birisidir (Duman, 2019: 483). Bulduğu coğrafyaya göre şekil ve işlev kazanmıştır. Çin mitolojisinde suda yaşayan pullu bir varlık iken Fars mitolojisinde kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, ağzından ateş püskürten bir canlı olarak tasvir edilmektedir. Eserde Bedi' Gevher Melek'e savaştığı insanlar, yerler ve yaratıklardan bahseder. Bunlar insanlar, periler, devler ve ejderhalardır. Şeytan aslen cin taifesindedir (Albayrak, 2004: 98). Şeytan kavramına tek bir kötü varlığı, kötü varlıkların en birincisini ifade eden anlamında bakıldığında Tanrı'nın karşısında yer alan, cennetten kovulmuş bu nedenle düşmüş bir melek gibi düşünülen, kötülüğün kişileştirilmiş hali ve demonların yöneticisi olan bir varlık görülür (Sarpkaya, 2014: 20). Hamza-nāme 53. ciltte cin taifesinden sayılan şeytan Şemse cadıya haber getiren bir aracı olarak yer almaktadır.

4. 1. Dev

F531. F531. Giant / Dev

Bedi' fethettiği yerleri Gevher Melek'e anlatırken devlerle de mücadele ettiğini anlatır. (65b/01) ber kâf sefer idüp dīvi perī insān ejderler-ile cenk itdim her biriniñ bu kadar biñ 'askerleri vardı didi bānū eyitdi hele bir işin şoñın tefekkür itmeli didikde bedī' ateş oldu... Dev metinde bir motife hikaye olacak şekilde sadece bir yerde geçmektedir.

4. 2. Ejderha

F531. F531. Giant / Dev

F531.1.2.2.7. Many-headed giant—miscellaneous / Diğer Çok Başlı Devler

(65b/01) ber kâf sefer idüp dīvi perī insān ejderler-ile cenk itdim her biriniñ bu kadar biñ 'askerleri vardı didi bānū eyitdi hele bir işin şoñın tefekkür itmeli didikde bedī' ateş oldu... Bedi' Gevher Melek'e savaşlarından ve savaştığı yer ve varlıklardan söz eder. Burada olağanüstülük yer olarak Kaf dağı, yaratık olarak da dev, peri ve ejderhalar geçmektedir. (65a/12) başladı eyitdi ey bānū-yı cihān benim yanımda babanıñ behlevānların vaşf idüp beni gūyā korçutmağ mı dilersin hīc cihānda sen benim vaşfım işitmediñ mi ki ben bir başım ile kuvve şu'ā'ıñ ve tahtü'l-'arziñ kalelerin feth idüp çinistān'ı iki kere temāşā edüp kâf (65b/01) ber kâf sefer idüp dīvi perī insān ejderler-ile cenk itdim her biriniñ bu kadar biñ 'askerleri vardı didi bānū eyitdi hele bir işin şoñın tefekkür itmeli didikde bedī' ateş oldu... Metinde Bedi' mücadele ettiği yer ve kişileri Gevher Melek'e anlatırken ejderhaları da sayar. Motife hikaye olabilecek haliyle bu şekilde geçmektedir.

4. 3. Şeytan

F360. Malevolent or destructive fairies (pixies) / Kötü niyetli ya da yok edici periler (cinler)

Şemse cadıya Hz. Hamza'nın yerini haber veren şeytan da yine gece vakti ortaya çıkmıştır. (016b/05) 'ömer de ol demde uyanup gördiler bir 'avretür (016b/06) meger şeytān 'aleyhi'l-la'ne şemse cāzūya gelüp haber (016b/07) virdi ki işte hāzret-i hıızır hāmaza'yı bunda (016b/08) getürdi billür gürz ki 'ād'ıñ eceli anıñladır. Eserde Şemse cadının habercisi olan şeytan bir yerde ve motife hikaye olacak şekilde geçmektedir.

5. Olağanüstü Hayvanlar

Olağanüstü hayvanlar kapsamında ise Hz. Hamza'nın her yolculuğunda yanında olan atı Aşkar, Şemse cadının dönüştüğü kuş, Melik Kasım'ın olağanüstü özellikleri ile ön plana çıkan Şeş-pâ-yı Bahrî'si sayılabilir.

"Türk Mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrı'nın yanında bulunan at, ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrı'nın insana yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrarengiz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur" (Seyidoğlu, 1996: 55). Aşkar Hz. Hamza'nın her yolculuğunda yanında bulunan en büyük yardımcısıdır. Bu sebeple Hz. Hamza'nın atı olağanüstülük motifini değerlendirmek açısından yeterli görülmüştür.

Beydili, olağanüstü özellik gösteren, eserde Şemse cadıyı karşılayan bu yaratığı, "Al ruhu, dizlerine kadar sallanan göğüslerini, omuzlarının üstünden geriye atan, karışık, acayip saçlı bir kadın olarak düşünülür. Bazen kuş kılığına büründüğüne de inanılan "Al" çoğu zaman karanlıkta kadın şeklinde görünen, belirsiz bir yüzdür" (Beydili, 2005: 43). şeklinde açıklar. Eserde Şemse cadı Hz. Hamza'ya tuzak kurar ve onu öldürmek amacıyla siyah bir kuş şeklinde gelir.

Altı ayağı bulunan, ördeğe benzer olağanüstü bir hayvan olarak eserde Melik Kâsım'ın bineği olarak geçmektedir.

5. 1. Hz. Hamza'nın Atı Aşkar

F980. *Extraordinary occurrences concerning animals / Hayvanlara ilişkin olağanüstü olaylar*

Hamza bütün yolculuklarında kendi atı olan Aşkar'ı kullanır.

(006b/14) idüp işte ben ol 'ād didikleri la'ini bulup hakkında geleyim diyüp bunlara vedā' idüp 'ömer'i önüne katup 'Aşkar'a süvār olup gitdi.

(009b/08) itdigi işleri iştmedi bu maħalde Ĥamza da 'aşkara süvār olup Ķantūs'ı karşıladı

(016b/10) cehenneme didi işte cāzū da muḳaddem gelüp 'Ömer'iñ elinden gürzi alup sonra 'aşkara kaşad edince cān virdi meger gürzi 'Ād'a getürüp hāli bildirmiş...

Eserde Hz. Hamza'nın atın olan 'Aşkar'dan on iki kez bahsedilmiştir. Bir motife hikaye olabilecek şekilde Hamza'nın atının özelliklerinden bahsedilmemiştir. Ancak 'Aşkar Hz. Hamza'nın her yolculuğunda yanında bulunan en büyük yardımcısıdır. Bu sebeple Hz. Hamza'nın atını olağanüstülük motifini değerlendirmek açısından yeterli gördük. Eserde geçen 'Aşkar ile ilgili üç örnek ile yetinilmiştir.

5. 2. Melik Kâsım'ın Şeş-pâ-yı Bahrîsi

F980. *Extraordinary occurrences concerning animals / Hayvanlara ilişkin olağanüstü olaylar*

F988. *Hayvanların Olağandışı Uzuvarları / Extraordinary limbs of animals.*

(+)F988.4. *Altı Ayaklı Binek Hayvanı / Six-legged equestrian animal*

Altı ayağı bulunan, ördeğe benzer olağanüstü bir hayvan. Eserde Melik Kâsım'ın taşıtı olarak geçmektedir.

(132b/10) sultān Ĥāver Melik Ķâsım dīlāver ol hāli görünce Hürmüz'iñ elemi daħı henüz derūnında cāy-gīr idi hemān şeş-pā-yı bahrîsin sürüp ateş sūzān gibi meydānda bulındı.

Metinde Melik Kasım'ın olağanüstü özelliklere sahip olan bineğinden sadece bir yerde söz edilir. Bu da motife hikaye olabilecek özelliktedir.

5. 3. Kuş

F234.0.2. *Şekil değiştiren peri/ Shapeshifting fairy*

F234.1. *Hayvan şeklinde peri/ Fairy in the form of an animal*

F234.1.15. *Kuş şeklinde peri/ Fairy in the form of a bird*

Şemse cadı eserde Hamza'nın karşısında yer alan kötü bir karakter olarak ortaya çıkar. Al ruhu ve cadı özellikleri gösterir. Kötü ruh olan Şemse cadı yalancı ve hilekardır.

(016a/14) ḳarīb bir dıraħt dibinde ārām itdiler ḳamza dā'ire çizüp bir miḳdār yatup uyudu 'ömer bekledi sonra ḳamza ḳalkup 'ömer yatdı ḳamza bekledi birazdan gördi ki bir tarafta bir büyük kuş denginde bir şey' (016b/01) gelüp 'aşkarıñ ayağı altına girüp murādı 'aşkarı ḳaldırmaħ idi...

Eserde Şemse cadıdan beş yerde bahsedilmektedir. Bunlardan ikisi motife hikaye olacak şekildedir. Diğeri için bkz. *Şemse Cadı*. Ancak kuş şekline girip çeşitli hile ile Hamza'nın canına kastetmesi motife hikaye olabilecek şekilde bir yerde geçmektedir.

6. Olağanüstü Eşyalar

Hamza-nāme 53. ciltte büyülu objeler arasında sayılabilecek eşyalar (tılsımlı gürz, siper) ve acayip inanmalar (altın ve gümüş halka ile imana gelip gelmediğini anlama) ve uçan küp (taşıtı olarak kullanım) yer almaktadır.

Olağanüstü özellikler gösteren kahramana ait olan eşyalar, kahramana ait olması yönüyle olağanüstüdür. Eserde geçen tılsımlı gürz ve siper bu yönüyle önemlidir.

6. 1. Tılsımlı Gürz

F830. *Extraordinary weapons / Sıra dışı silahlar*

F839. *Other extraordinary weapons / Diğeri sıra dışı silahlar*

(+)F839.8. *Talismanic mace / Tılsımlı gürz*

'Ād'a onunla vurulursa su gibi eriyeceği anlatılan gürzdür.

(15a/10) diyüp elin öpdi hâzret-i hıızır da hamza'nın hâtırın şorup oğlum zerdhüşť câzû zamânında sihrinde mâhir la'în idi ol la'în zamânında böyle çok kimseleri rencide itmişdi sonra islâm hükemâsı da gelüp bu aşılara hikmet ile 'ilâc peydâ itdiler imdi ol hükmlerden biri de dâl-i hakîm idi billürdan bir gürz düzmişdi bir kimse ol gürz ile 'âd'a urşa vücûdı (15b/01) şu gibi erir gel imdi ol gürz saña vireyim didi...

Gürzün üzerinde tılsımlı olduğuna dair bulunan yazı,

(15b/13) billürdan bir gürz var hamza'ya virdi Hamza bakup gördi üzerinde yazı var ben ki dâl-i hakîm idim fenn-i hikmetde ferîd-i 'aşr idim zerdhüşť câzû sihriyle beni bu şekle kodı 'ilmiyle bildim ki benden sonra bunda(buraya) bir kimse gele ki şehirden zühür itmiş (16a/01) ola nâmı hamza ola imdi bu billür gürzi yedi yıldız şerefinde yaptım ki tılsımdır 'âd'ı bununla katl idüp beni du'adan ferâmûş itmeyesin...

Metinde gürz kelimesi doksan bir yerde geçmektedir. İki yerde motife hikaye olabilecek şekliyle tılsımlı gürz olarak geçmektedir.

6. 2. Tılsımlı Siper

F830. Extraordinary weapons / Sıra dışı silahlar

F839. Other extraordinary weapons / Diğer sıra dışı silahlar

(+)F839.9. Talismanic trench / Tılsımlı Siper

Likâ'ya getirilen mektupta Hamza askerlerinin kimleri helak ettiği yazar. Bunun üzerine iyice öfkelenen Likâ askerleri, Behram Camşir'e ait Tılsımlı Siper ile savaşa çıkarlar.

(31b/12) ba' de ey la'în likâ nedir bizim günâhımız ki bu kadar zelîl idüp düşmenlere mağlûb idersin imdi gencdiñ şimden sonra bârî fırsatı bizlere vir dimiş likâ la'în şeytânın didiği üzre behrâm câmsîr ki siperi tılsımlı idi karşı tutsa gözi kamaşurdu haşma anıñla fırsat bulup (32a/01) helâk iderdi zerdhüşť ol sipere tılsım itmişdi dört kere yüz biñ 'asker karşı varsin ki işte gayrı fırsatı aña virdim didi dâvud şâh ve gencâb şâh gene 'asker ve behlevân virsin didi yâkût şâh da behrâm câmsîr'e de hıl'at geyürüp dört kere yüz biñ 'asker ta'yîn idüp elçiye ri'âyet idüp gönderdiler...

Behram'ın Kerb ile çarpışması,

(44b/08) kerb gene gürzile hamle itdikde la'în ol siperi karşı tutdı gürz sipere doñduñda şakķ olup ol vaz' olan tılsım eşyâ güneş gibi parlama düşüp kerb'in gözleri kamaşdı kuvveti gidüp hattâ gürzi elinden yire düşdi ol siperden bir şadâ peydâ oldu ki ortalığı tutdı behrâm güyâ fırsat bulup irişdi 'ayyârlar çağırışıp tañın ya kerb didiler kerb ol kadar idebildi ki siperin karşı virdi tiğ inüp dâmen-i siperden yol bulup omuzı başına zaħm açdı...

Behram'ın Süheyl ile çarpışması,

(45a/15) behrâm'a bir nîze urdı behrâm gayrın karşı tutdı nîze ol tılsım sipere doñduñda gene şakķ olup ol şadâ zühür eyledi süheyl'in gözleri (45b/01) kamaşdı...

Behram ve Bedi' çarpışması,

(46a/17) behrâm gitdikce zebûn olmağa başladı ahîr ol (46b/01) sipere idüp nevbet bedi' e gelüp hamle itdikde ol siperi karşı virdi bedi' bilürdi gerçi göziñ açup bakmadı ama ne fa'ide eli ayağı uyuşdı...

Eserde siper kelimesine altmış üç yerde rastlanır. Bunlardan dördü tılsımlı siper olarak motife konu olabilecek hikayeyi oluşturmaktadır.

Tılsımlı Siperin Özellikleri

(38a/08) oldu 'ömer 'ayyâr kalkup ol siperi alup nazar-ı şâhibkıran'ı da kodı begler gördiler bu siperin bir kâ'ide tılsım gibi çarğları var üzerinde gulâmı var etrâfında halkaları var ol halkaları burdıñda siper ayîneleri parlama düşüp güneş gibi gözlerin kamaşdırır haşmın gözleri görmeden kalur haşm gözi ile muqayyed iken fırsat bulup urup helâk ider begler bu siperi temâşâ idüp 'ömer'e tahayyür itdiler bu siperin hîlesin bizlere bildiriñ (38b/01) diyüp du'âlar itdiler belki bilmezlik ile bir hañâ ide idiñ diyüp ol siperi serâperde'niñ direğine aşakodılar...

6. 3. Ok

F830. Extraordinary weapons / Sıra dışı silahlar

F831. F831. Extraordinary arrow / Olağanüstü ok

(+)F831.6. *Üzerinde Allah'ın adının yazılı olduğu ok ile cadı öldürülür/ The witch is killed with an arrow with Allah's name on it*

Üzerinde ism-i azâm yazan ok ile Şemse cadı helak edilir.

(16a/16) sonra hamza kalkup 'ömer yatdı hamza bekledi birazdan gördi ki bir tarafta bir büyük kuş denginde bir şey' (16b/01) gelüp 'aşkarın ayağı altına girüp muradı 'aşkarı kaldırmak idi hamza gümânın eline alup ol ok ki demreninde ism-i a'zam yazılı idi anıpla göğsinden bir ok urup arkasından çıkup cân virdi 'ömer de ol demde uyanup gördiler bir 'avretidir...

6. 4. Uçan Küp

F861.4. Carriage from extraordinary material / Olağanüstü Malzemeye Ulaşım

(+)F861.4.5. *Transport by cruse / Küple Taşıma*

Şemse cadının bineği olarak geçmektedir. Şemse cadı bu küpe binip yedi başlı ejderhası ile yolculuk eder.

(13b/06) Hamza ne turırsun didiler kantus ile kanturus çoban imāna geldiği haber virdiler anası cāzū eyitdi oğul sen otur şafānda ol bunda anı eceli getürdi diyüp on iki halifeleriyle birer küpe bindiler şemse cāzū kendüsi bir yedi başlı ejdere süvār olup kal'adan taşra çıktılar...

Eserde uçan küpe bir yerde rastlanır, bu da motife hikaye olabilecek şekildedir.

7. Olağanüstü Yerler

Hamza-nāme 53. ciltte olağanüstü yerler kapsamında iki yerden bahsedilir. Bunlardan biri Bediuzzaman'ın mücadelelerini anlatırken adı geçen Kaf Dağı'dır. Diğer adı geçen olağanüstü yer ise deryaya açılan bir kuyudur. Daha çok masallarda karşımıza çıkan Kaf Dağı, halk anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Türkçe sözlükte Kâf Dağı, "genellikle masallarda yer alan, dünyayı çevrelediğine inanılan, arkasında cinlerin, perilerin bulunduğu varsayılan, zümrütten dağ" olarak tarif edilmektedir (Akalin, 2009). Bedi' savaşlarından Gevher Melek'e bahsederken savaştığı yerler arasında "Kaf ber Kaf" şeklinde Kaf dağından da bahseder.

7. 1. Kaf Dağı

F750. Extraordinary mountains and other land features / Olağanüstü dağlar ve diğer arazi özellikleri.

(+)F755.7. F755.8. *Mount Kaf / Kaf Dağı*

(65b/01) ber kâf sefer idüp dīvi perī insān ejderler-ile cenk itdim her birinin bu kadar bin 'askerleri vardı didi bānū eyitdi hele bir işin şonın tefekkür itmeli didikde bedi' ateş oldu...

Bedi' Gevher Melek'e savaştığı yer olarak Kaf Dağından bahseder.

Eserde Kaf dağına Kaf ber Kaf şeklinde bir yerde rastlanmaktadır. Eserde hikayeye motif olacak şekilde geçmektedir.

7. 2. Kuyu

F710. Extraordinary bodies of water / Olağanüstü su kütleleri

(+)F710.2. *Well drilled into the sea / Denize açılan kuyu*

(15a/02) anası kande alup getürdi didiler ba'de hamza 'ömer ve kantus sürüp bir 'ālī serāya gelüp kapusından içeri girüp gördiler bir şey' yok bir kuyu var andan çıkup deryā kenārına vāki' olmuş hamza gördi bir gemi turır içinde bir pīr ak şakal

sīnede bir hōş nazar idüp gördi kendi üstādı hāzret-i hıızır 'alīmü's-selāmdır...

Hamza, Ömer ve Kantus bir saraya girdiklerinde sadece bir kuyu olduğunu görürler. O kuyu bir deryaya varmaktadır. Bu olağanüstü kuyu eserde bir yerde motife konu olacak şekilde geçmektedir.

8. Diğer Olağanüstülükler

Diğer olağanüstülükleri Thompson'ın tek tek olaylar kategorisi içerisinde değerlendirebiliriz. Bu kategori kapsamında değerlendirilebilecek başlıklar ise şunlardır, ism-i azam ile meydana gelen sıradışı olaylar, fal ile gelecekte haber verme, aniden beliren yıldırım ve kopan elin mucizevi şekilde iyileştirilmesi.

8.1. İsm-i Azâm

F660. Remarkable skill / Olağanüstü yetenekler

F610.9. Strong man accomplishes superhuman tasks when God's spirit is over him / Allah'ın Yardımıyla Kahraman İnsanüstü Görevleri Yapar

Hamza, İsm-i azâm ile cadının bindiği küpleri yerle bir eder.

(13b/10) küpe bindiler şemse cāzū kendüsi bir yedi başlu ejdere süvār olup kal'adan taşra çıktılar 'ömer 'ayyār ile hamza görünce bildiler ki cāzūlardır server diline ism-i a'zām alup bunlara karşı vardı ol la'tin sihr ile hevāya aḡup diledi kim üzerine apanup қаpa hamza ism-i a'zām okuyup bir na're öyle urdı ki la'tin sihrin yanılıp küp ile hevādan zemīne düşüp pāre pāre oldı...

Behram tılsımlı siperine rağmen ism-i azâm hürmetine Hamza karşısında helak olur.

(54a/13) meydān virüp ḡāzab eyle irişüp diline ism-i a'zām alup rikāba dürüst başup sām gürzile bir gürz öyle urdı ki behrām siperi berāber virdikde ism-i a'zām berekātına ol tılsım siper zōr şāhibkıran'a tākāt getüremeyüp cān (54b/01) pāre olup boḡazına geçdi ba'de gürz gürleyüp başına inüp kemerine varınca hürd eyledi...

Eserde ism-i azam 5 yerde geçmektedir. Motife hikaye olacak şekilde iki yerde karşımıza çıkar. İsm-i azam eserin dini yönünü göstermesi bakımından öneme sahiptir. İslamiyet öncesi kahramana yardımcı olarak karşımıza peri, ak sakallı vb. çıkarken, islamiyet etkisiyle bir değişim yaşanmıştır. Burada karşımıza İslami bir motif olarak ism-i azam duasının işlevi kahramana yardımcı olmaktır.

8.2. Fal ile Gelecekte Haber Verme

F660. Remarkable skill / Olağanüstü yetenekler

(+)F660.3. Foretelling the future with fortune telling / Fal ile gelecekte haber verme

Hamza'nın oğlu Cafer, Hürmüz'ün nerede olduğundan reml (kum üzerinde bakılan fal) ile haber verir.

(129a/13) lekin çok aradım bulamadım didi Hamza ta'accüb idüp eyā 'ayyār şerrine mi uğradı ola diyüp oḡlı ca'fer-i hicāziyye bakup oḡlum bir reml eyle görelim didi ca'fer de reml idüp hālī bilüp baş getirüp devletim ata kendiñize yok (129b/01) yere zahmet virmeñ sizler anı bu yakında göremezsiz ta ki bāhter zemīne düşmiş hattā bir biri bilmezlik ile alup getürmiş 'aceb şafası var hālā taht-nişin olmiş didi hamza n'ola elimde girer ola didi...

Eserde fal gelecekte haber verme şeklinde ve motife hikaye olabilecek şekilde geçmektedir.

8.3. Ansızın Beliren Yıldırım

F234. Transformed fairy / Dönüşmüş peri.

F234.0.2. Fairy as shape-shifter / Şekil değiştiren peri.

F234.3. Fairy in form of object / Nesne biçimindeki peri.

(+)F234.3.4. A fairy in the form of lightning / Yıldırım şeklinde peri.

Şemse cadının Ömer Ayyār'ın elinde bulunan gürzü yıldırım suretinde gelip elinden alması.

(16a/09) vedā' idüp gitdi hamza da biraz ol tarafa gidüp sonra gördi gök yüzünde bir şā'ıka peydā oldı billür gürze şarılıp çeküp meger 'ömer 'ayyār'ın elinde idi çıkup gitdi 'ömer 'ayyār şaşdı hamza ziyāde elem çeküp hayf u zahmetimiz yabana gitdi deyüp aḡşāma qarīb bir dıraḡt dibinde ārām itdiler...

Eserde olağanüstü gökyüzü olayları kapsamında, şemse cadının aniden meydana gelen yıldırım suretine girmesi, motife hikaye olacak şekilde geçmektedir.

8. 4. Kopan Elin Yerine Takılması

F950. Marvelous cures / Mucizevi tedaviler

(+)F959.7. Severed organs are treated / Kopan Organlar Tedavi Edilir

Hamza İshak peygamberin huzurunda Kavleğin'e dualar eder. Bunun sonucu ortaya çıkan Hızır aleyhissalam Kavleğin'in kesilmiş eline dualar eder ve eli yerine takar. Bunun sonucunda el eski haline geri döner.

(139a/08) hâlifeye baş koyup islâma gelüp h'âce-i dānānıñ elin öpüp du'āsın aldı aḥşām oldıkdā hamza kāvleğin'e pāk-ı ğusl itdirüp gitdi daḥı abdest alup işaḥ nebī bārgāhına girdiler Şāhibkıran yüzün yerlere sürüp şabāh olunca niyāz idüp göz yaşın dökdi şabāh yeri aḡarırken ḥāzret-i hızır nümāyān olur işte ol kāvleğin'ıñ kesilmiş elin alup yerine kodı du'ālar idüp üzerine üfürüp aḡzı yarın sürince bütün oldu ba'de ḥāzret-i hızır ḥamza'ya vedā' idüp gitdi kāvleğin ḥamza'nıñ ayaḡına (139b/01) düşüp ḥaḡḡa şükürler eyledi...

Eserde kopan elin yerine takılması olayı sadece bir yerde ve motife hikaye olacak şekilde geçmektedir.

8. 5. Olağanüstü Güçlü Adam

F600. Persons with extraordinary powers / Olağanüstü güçlere sahip kişi

F610. Remarkably strong man / Olağanüstü güçlü bir adam

F610.4. Man with strength of many men / Birçok insanın gücüne sahip adam.

Müselsel hile ile Bedi''i tutup getirttiğinde orada bulunanlar buna inanamaz.

(100a/05) al didiler ol da şād olup tiz Bedi''i bend-ile önine getürtdi görenler inanmadılar zīrā bunun itdiği erligi cihānda yüz arıḡ ḡaddı olan itmeḡe ḡādir degildir dirlerdi bu kerre Müselsel daḥı şübheye düşdi...

Arsam şahın üç oḡlu savaşmak için gideceğinde onların yerine Bedi' gitmek ister.

(111a/02) baña güc olur didi Bedi' eyitdi pīrim sen elem çekme şabāh bunlar ile bile varup ben bunların yerine bedel yazılayım için de ḥalāş ideyim didi pīr eyitdi üç adem yerine bir adem bedel olur mı didi Bedi' belı olur ben bunların yüzi ḡadar hüner itmeḡe ḡādirim...

Metinde Bedi' Gevher Melek'e olağanüstü yer ve yaratıklarla mücadelesinden bahseder. Bunlar ejderhalar, peri ve devlerdir.

(65a/12) başladı eyitdi ey bānū-yı cihān benim yanımda babanıñ behlevānların vaşf idüp beni ḡüyā ḡorḡutmak mı dilersin hīc cihānda sen benim vaşfım işitmediñ mi ki ben bir başım ile ḡuvve şu'ā'ıñ ve taḥtū'l-'arızıñ ḡalelerin feth idüp çinistān'ı iki kere temāşā edüp ḡāf (65b/01) ber ḡāf sefer idüp dīvi perī insān ejderler-ile cenk itdim her biriniñ bu ḡadar biñ 'askerleri vardı didi bānū eyitdi hele bir işin soñın tefekkür itmeli didikde bedi' ateş oldu...

Motife hikaye olabilecek şekilde bu üç şekilde geçmektedir.

8. 6. Olağanüstü Güzellikteki Kadın

F570. Other extraordinary human beings / Diğer olağanüstü insanlar

F574. Luminous person / Göz alıcı kişi.

F574.1. Resplendent beauty / Göz kamaştırıcı güzellik.

Bedi Gevher Melek ile karşılaştığında onun güzelliğini Lika'nın güzelliği ile meşhur olan kızı Kepet ve Kavleğin'in güzelliğiyle meşhur olan kızı ile karşılaştırır.

(048a/01) aldı rāvī öyle rivāyet ider ki meger bu nāzenīn Gencāb şāhıñ duḡteri Gevher Melek Bāḡteri idi Bedi'ü'z-zamān buña baḡdıḡca 'aḡlı gitdi zīrā diyār-ı Bāḡter'de bir bu yerde Liḡā'nıñ küçük kızı Kepet efrüz meşhūr-ı āfāḡ idiler...

Yüzlerine bakılmayacak güzellikte cariyelerin arasında en güzeli Gevher Melek Banu'dur.

(068b/14) yigirmi ḡadar cāriye aldı ki yüzlerine bakılmazdı (071a/04) ha işte şöyle diyüp beş dāne cāriye daḥı çıkardı ki Bānū içlerinde bile idi bu kere server Bānū'yı görünce vücūdına lerze düşdi bir kerre ah idüp eyitdi ey h'âce işte bundan ḡüsnā olmaz hemān bahāsın söyle didi...

9. Sonuç

Eski Anadolu Türkçesi dönemini kapsayan, destan döneminden halk hikayeciliğine geçiş döneminde yazıya aktarıldığı düşünülen Hamza-nâmeler, sözlü kültürün etkisiyle yayılmıştır. Anlatmaya dair diğer türlerden olan masal ve destandan bu yönüyle etkilenmiş, menâkıbname türü olarak ortaya çıkmış olsa da zaman içerisinde olağanüstü özellikleri de taşıyan yazılı eser haline gelmiştir.

Bu olağanüstülükler anlatı zincirinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Anlatıyı daha canlı ve ilgi çekici kılan olağanüstülükler aynı zamanda metne de akıcılık kazandırmaktadır.

Destan döneminden halk hikayeciliğine geçiş döneminde menâkıbname özelliğinin yanı sıra İrani etki dolayısıyla fazlaca olağanüstülük içeren bu Hamza-nâme cildi, özgün üretmeler için önemli bir yere sahiptir. Metinde geçen motifler edebiyat, sinema, tiyatro, müze vb. şekilde kültürel ve ekonomik alanlara ulaşıp ulusa ve dünyaya taşınabilecek önemli bir veri kaynağıdır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (1997). “Hamza-nâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV), (15): 516-517, İstanbul.
- Albayrak, N. (2004). Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, L&M, İstanbul.
- Alptekin, A. B. (2005). Türk Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ, Ankara.
- Artun, E. (2011). Dinî Tasavvufi Halk Edebiyatı, Karahan Kitabevi, Adana.
- Aydoğan, E. (2006). “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beydili, C. (2005). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Duman, H. (2019). “Türk Mitolojisinde Ejderha”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5 (11):482-493.
- Ekici, M. (1998) “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Tekxture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Korteks) İliştisinin Önemi”, Milli Folklor, Üç Aylık Uluslar Arası Halkbilimi Dergisi, (39):25-35.
- Günay, U. (1999). Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ, Ankara.
- Güzel, A. (2009). Dinî- Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2013). Dünya İnançları Sözlüğü, Remzi, İstanbul.
- İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İsen, M. (2007). “Nesir”, (Ed. Talat Sait Halman), Türk Edebiyatı Tarihi Kültür ve Turizm Bakanlığı, ss. 556, Ankara.
- Kaya, D. (2007). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ, Ankara.
- Ocak, A. Y. (2012). İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü, Kabalcı, İstanbul.
- Sarpkaya, S. (2014). “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sarpkaya, S. (2015). “Dede Korkut Kitabı’nda Olağanüstü Tipler”, Milli Folklor, (107):97-107.
- Seyidoğlu, Bilge (1996). “Mitolojik Dönemde At”, Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, Feryal Matbaası, Ankara.
- Sezen, L. (1991). Halk Edebiyatında Hamzanâmeler, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Şişman, B. (1994). “Samsun Yöresinde Yaşayan Halk İnançları Üzerine Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Thompson, S. (1955-1958). Motif Index of folk literature, Bloomington, Indiana University Press. (<http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/>)
- Türk Ansiklopedisi, (1970). “Hamzanâme”, MEB, (18):458-459, Ankara.
- Akalın, Ş. H. (2009). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Yelten, M. (2013). “Hamza-nâme’nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları”, Turkish Studies Cilt 8(9):151-165, Ankara.

Yelten, M. (2021). “Hamza-nâme ve Rüya”, Disiplinlerarası Yen. Araş. Der., İstanbul. Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/>